

METALURGIA ȘI CIRCULAȚIA OBIECTELOR DE BRONZ ȘI FIER DIN NORDUL OLTENIEI ÎN PRIMA VÂRSTĂ A FIERULUI

Dr. Gheorghe Calotoiu

Metalurgia bronzului.

A fost temeinic studiată, datorită cercetărilor efectuate ani de-a rândul de M. Rusu, M. Petrescu-Dîmbovița și alții¹.

Dovezile pentru prelucrarea locală a bronzului în nordul Olteniei la sfârșitul epocii bronzului sau în prima epocă a fierului sunt puține. În Gorj, la Logrești-Moșteni, s-au descoperit trei tipare (forme) de turnat celturi². Un tipar asemănător a fost descoperit în satul Groșerea, comuna Aninoasa, ce se află în colecțiile Muzeului de istorie din Târgu-Jiu³.

Depozitul de celturi și seceri de la Drăguțești-Gorj prezintă o importanță deosebită pentru epoca bronzului final în nordul Olteniei.

Celturile puse în discuție aparțin variantei cu corpul alungit, zvelt și tăișul drept. De la bordura îngroșată a găurii de înmănușare pornește o tortiță mică, deasupra căreia este vizibil unul din cioturile de turnare. Al doilea ciot de turnare se află în partea superioară a bordurii, în regiunea opusă tortiții. În secțiune, gaura de înmănușare este ovală. Fețele laterale sunt ornamentate printr-un trapez reliefat având limita superioară la nivelul de bază al tortiței. Porțiunea dintre manșonul găurii de înmănușare și partea superioară a ornamentului este ușor adâncită circular, astfel că ornamentul trapezoidal de pe fețele laterale să iasă în relief.

Cele trei celturi din depozitul de la Drăguțești au fost turnate în tipare bivalve, singurele deosebiri fiind date de diferența de adâncime a găurii de înmănușare și de greutate. Pe fețele laterale se observă mici găuri de la bulele de aer neeliminate la turnare. După turnare, piesele au fost finisate. Tăișurile prezintă urme de reascuțire, dovedind utilizarea pieselor. Alături de aceste trei topoare au fost descoperite și patru seceri cu mânerul în formă de cârlig. Aceste exemplare au spinarea lamei ușor arcuită și muchia îngroșată. Pe lamele secerilor, în lungul lor, de la un capăt la altul, s-au realizat prin ciocănire caneluri paralele, ale căror margini mari ridicate văluresc suprafața pieselor, asemenea unor nervuri. Turnarea s-a realizat la partea superioară a lamelor într-o zonă apropiată de vârf sau chiar la vârful secerilor în tipare monovalve acoperite. Tăișurile au fost ascuțite prin batere, prezentând urme vizibile de utilizare.

Cele trei topoare de bronz de tip celt aparțin tipologic variantei răsăritene a celtului de tip transilvănean, a cărei evoluție începe în perioada Reinecke BzD. Forma celturilor din depozitul de la Drăguțești, dar mai ales tipul de ornament, reprezintă caracteristicile unei subvariante a grupei C3. Particularitățile subvariantei Drăguțești se deosebesc de tipul C3 prin faptul că ornamentul trapezoidal înlocuiește arcada. Ipoteza existenței în zona gorjeană a Olteniei a unei noi variante a celtului de tip transilvănean, realizarea unui atelier metalurgic local este susținută de o descoperire mai veche făcută la Logrești-Moșteni (jud. Gorj)⁴ a unui depozit compus din trei tipare pentru turnat celturi, având forme mult mai apropiate față de topoarele analizate mai sus. Datarea descoperirilor de la Logrești-Moșteni nu depășește etapa Reinecke Bz D. Alte piese asemănătoare cu celturile de la Drăguțești le întâlnim în Oltenia la Halânga (jud. Mehedinți)⁵. Forme apropiate de topoare se întâlnesc și în depozitul de la Petroșani (jud. Hunedoara) – două celturi ce dispun de un ornament trapezoidal cu laturile lungi arcuite spre tăiș, datate în perioada finală a epocii bronzului⁶, celtul cu ornament trapezoidal fiind datat în perioada Reinecke Bz D⁷.

Secerile din depozitul de la Drăguțești, prin falsele nervuri obținute prin batere și nu prin turnare, reprezintă o subvariantă a secerilor cu mânerul în formă de cârlig. Piese asemănătoare cu cele de la Drăguțești avem la Drajna de Jos (jud. Prahova)⁸, Moșna (jud. Vaslui)⁹, Băleni (jud. Galați)¹⁰.

Majoritatea secerilor menționate mai sus, cu mânerul în formă de cârlig, aparținând subvariantei Drăguțești, au în general două nervuri pe lamă. Doar în două cazuri – Drajna și Drăguțești – numărul acestora este mai mare, determinând astfel să se încadreze depozitul de bronzuri de la Drăguțești în perioada respectivă.

Depozitul de la Drăguțești, datat în perioada Bz D, alături de descoperirea de la Logrești-Moșteni, demonstrează existența unei subgrupe aparte, reflectând activitatea unui atelier metalurgic local. Din punct de vedere etno-cultural, datarea depozitului și zona geografică în care a fost făcută descoperirea indică drept realizatori pe purtătorii culturii Verbicioara în ultima ei fază de evoluție, într-o vreme în care se realizase deja orizontul de mixtură Gârla Mare IV Verbicioara V – Tei V¹¹.

În satul Sacoți, comuna Slătioara, județul Vâlcea, pe un platou între Lunca Târâi, la vest și pârâul de la Mititei cu Valea Gorunului la est s-a descoperit, la adâncimea de 0,50 m., un depozit din care s-a reușit să se achiziționeze cinci celturi (patru întregi și un fragment), din care trei de tip transilvănean, unul cu decor în formă de aripioare și o lamă cu tăiș de la un tip neprecizat. Tot aici s-au descoperit cinci seceri – una întregă și patru fragmente -, din care trei cu limba la mâner, una cu cârlig și un vârf de la un tip neprecizat. S-a mai găsit un fragment de cuțit, o lamă de fereastră, o sulă îndoită, două vârfuri de lance, un tub de tablă decorat, o fibulă în formă de vioară de tip Peschiera, un fragment de colier, un saltaleon, două fragmente dintr-o brățară cingătoare decorată cu marginile îndoite cu o sârmă de bronz cu secțiunea rotundă¹².

Tot în depozitul de bronzuri de la Sacoți-Slătioara s-au descoperit 31 de brățări, din care două cu bara de secțiune convexă, decorată cu creștături și motive din benzi unghiulare, alternând cu altele verticale,

șase cu bara de secțiune rotundă și decorate cu motive gravate din benzi orizontale, alternând în trei cazuri cu motive în formă de x sau unghiulare, sau numai cu benzi orizontale. Șase dintre brățări au bara în secțiune rombică și nedecorată, alte trei au bara de secțiune ovală, iar șase au bara în secțiune rotundă și altele opt cu mai multe spirale.

La Socu, comuna Bărbătești, județul Gorj, din fosta colecție Istrati Capșa provin patru celturi¹³, din care două de tip transilvănean, unul cu decor unghiular și un altul cu un început de gură concavă, de asemenea și partea superioară a unui celt decorat cu dungi orizontale pe margine.

Depozitul de bronzuri de la Sacoți-Slătioara și cel de la Socu-Bărbătești se datează în Hallstattul timpuriu, mai precis în Hallstatt A1, seria Cincu-Suseni.

Tot în Oltenia de Nord, în localitatea Bâlvănești, județul Mehedinți, s-a descoperit un depozit de obiecte de bronz și fier într-un vas din care au rămas puține fragmente. Depozitul se compune din două fibule tip ochelari, o fibulă fragmentară cu nodozități pe corp, o sârmă în secțiune rotundă; zece *torques*-uri cu extremitățile de secțiune rectangulară, un colier fragmentat cu extremitățile terminate în formă de bară perpendiculară și 50 brățări cu bara de secțiune plan convexă, dintre care 11 întregi. La acestea se adaugă două topoare bipene de fier cu gaura mediană pentru mâner.

Depozitele de bronzuri din Oltenia s-au bucurat de atenția cercetătorilor Al. Bărcăcilă¹⁴, Al. Oancea și Corneliu Mărgărit Tătulea. Aceștia din urmă s-au ocupat în mod special de depozitele de la Bâlvănești¹⁵ și Ghidici¹⁶, care se datează în Hallstattul mijlociu. La acestea se adaugă mențiuni referitoare la depozitele amintite, în lucrările lui C. Moșil¹⁷, I. Nestor¹⁸, D. Berciu¹⁹, M. Rusu²⁰ și Al. Oancea²¹.

Depozitele din Hallstattul mijlociu din cele trei grupe ale lui M. Rusu se caracterizează în primul rând prin numărul mare de obiecte de bronz în comparație cu cele de fier, cu care se asociază doar în trei depozite, din care unul în Transilvania (Vințu de Jos) și două în Oltenia (Bâlvănești și Hunia). A treia grupare propusă de M. Rusu din Valea

Dunării Inferioare din sudul Olteniei conține piese de port: coliere torsionate, cu bara de secțiune plan convexă (Bâlvănești, Ghidici și Hunia), brățări spiralice (Ghidici, fibule de tip ochelari cu bucle în formă de opt – Bâlvănești și Desa)²² și fibule de tip Vače cu nodozități pe arc (Bâlvănești și Ghidici). Se mai întâlnesc ca piese de harnașament: pandantive circulare (Ghidici, Hunia și Desa), protome de pasăre cu verigă de prindere (Ghidici și Hunia), acestea fiind originare din zona Dunării iugoslave; butoni cu urechiușe (Ghidici) și *saltaleone* (Ghidici și Hunia). La acestea se adaugă obiecte de fier: două topoare duble de tip Bâlvănești, o verigă (Hunia) și un colț de mistreț, perforat la o extremitate.

Depozitele din Hallstattul mijlociu din spațiul carpato-dunărean au fost încadrate de M. Rusu în seria Bâlvănești-Vinț, având în vedere piesele din inventarul lor, care după autor s-ar deosebi esențial de acelea ale depozitelor contemporane din centrul și nordul Transilvaniei, corespunzătoare grupării de asemenea descoperiri de pe Valea Someșului.

M. Petrescu-Dâmbovița consideră că este mai indicat ca pentru spațiul carpato-dunărean, în locul uneii singure serii de depozite de bronzuri din Hallstattul mijlociu, Bâlvănești-Vințu să se deosebească două serii de depozite din această vreme, Bâlvănești-Ghidici pentru cele din Oltenia și Vințu-Coldău sincronizate cu aspecte ale culturii Basarabi din Oltenia și Transilvania, deoarece acestea corespund mai bine realităților arheologice de pe teritoriile respective.

Toate aceste depozite de bronzuri descoperite în nordul Olteniei demonstrează o activitate metalurgică remarcabilă desfășurată timp de un mileniu de traco-geții din spațiul carpato-dunărean din Bronzul mijlociu – sec.XVI a. Chr. – și până în Hallstattul târziu sec. VI-V a. Chr.

Metalurgia fierului

Începutul utilizării și prelucrării fierului în nordul Olteniei a fost tratat în studii referitoare la aceste probleme. Încă din Ha B3 se cunosc

pe teritoriul Olteniei de Nord descoperirea unui topor plat din fier cu aripioare, la Insula Banului (jud. Mehedinți)²³. O înmulțire deosebită a obiectelor realizate din fier se constată în nordul Olteniei începând din Hallstattul mijlociu și continuând în Hallstattul târziu. Putem aminti descoperirile arheologice din necropola de la Ferigile²⁴, conținând multe obiecte din fier, care constau în arme sau unelte. În categoria armelor se încadrează cuțitele din fier cu limba la mâner, cu lama dreaptă sau ușor curbată, obiecte prezente în necropolele de la Ferigile²⁵ și Telești-Drăgoiești²⁶.

Toporul bipen apare în Hallstattul mijlociu în depozitul de la Bâlvănești a cărui datare este legată de cele mai vechi morminte tumulare de la Balta Verde (secolul VII a. Chr.).

Vârfurile de lance cu secțiunea nervurii mediane sub forma unei frunze, sau cu secțiunea romboidală ori ovală, au fost descoperite în necropolele de la Ferigile²⁷, Alimpești²⁸ și Telești-Drăgoiești²⁹ (planșa 2/ 1,2; 3/3,4,5). În lumea ilirică lungimea lăncilor este o caracteristică veche pe care o întâlnim și în Hallstattul târziu în lumea tracică. În cadrul aspectului Ferigile s-au descoperit vârful de lance la Curtea de Argeș și Tigveni.

Cuțitașele din fier de tip comun se întâlnesc destul de des în necropolele de la Ferigile³⁰ și Telești-Drăgoiești³¹.

Alături de aceste inventare funerare din fier trebuie amintite săbiile cu un singur tăiș, cu lama ușor curbată și limba mânerului lată, cu nituri, pe care cercetătorul Alexandru Vulpe le denumește tipul Telești și le încadrează în sec. VI-V a. Chr.

Cuțitele de luptă cu un singur tăiș, cu lama curbată ușor spre interior și cu limba la mâner îngustă, sunt întâlnite în necropolele de la Ferigile³², Gogoșu³³, Rudeni și Telești-Drăgoiești³⁴. În această ultimă necropolă au fost descoperite mai multe cuțite pumnal între oasele incinerate.

Zăbale și piese de harnașament au fost descoperite în necropolele de la Ferigile³⁵, Alimpești³⁶ Curtea de Argeș și Telești-

Drăgoiești³⁷.

În concluzie, putem remarca prezența obiectelor de fier în toate grupele culturale, în special în Hallstattul mijlociu și mai târziu, dovedind prin numeroasele descoperiri de obiecte o intensă activitate metalurgică. Dacă prelucrarea aurului atinge apogeul în această zonă la sfârșitul epocii bronzului și în cursul perioadei de tranziție spre epoca fierului, metalurgia fierului cunoaște o activitate intensă în Hallstattul mijlociu și târziu.

Activitatea de extracție a minereurilor locale de cupru și de prelucrarea obiectelor de bronz prin turnare directă în forme simple sau complexe, prin procedeul cerii (sau al formeii pierdute), presupun o specializare în domeniul meșteșugului bronzului sau fierului, care începe să se despartă într-o formă primitivă de agricultură, unii dintre meșteșugari lucrând nu numai pentru triburile cărora le aparțineau ci și pentru alte comunități.

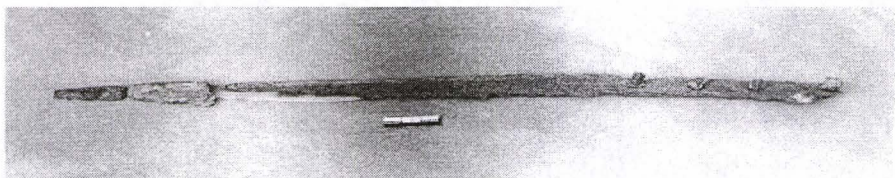
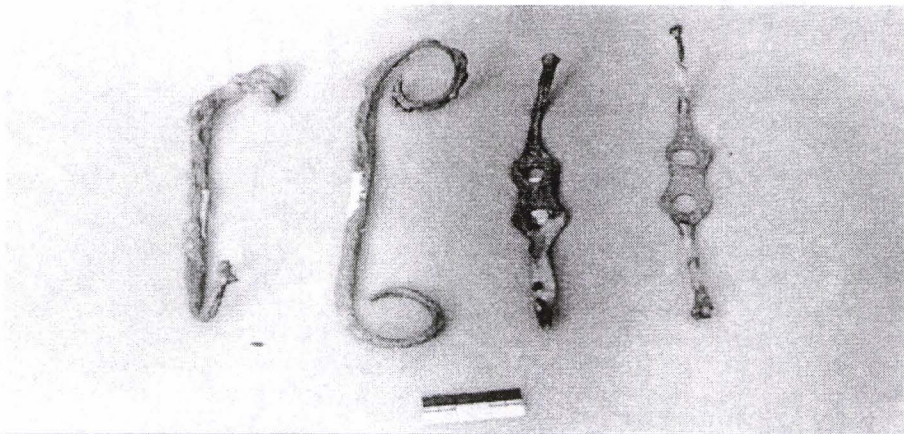
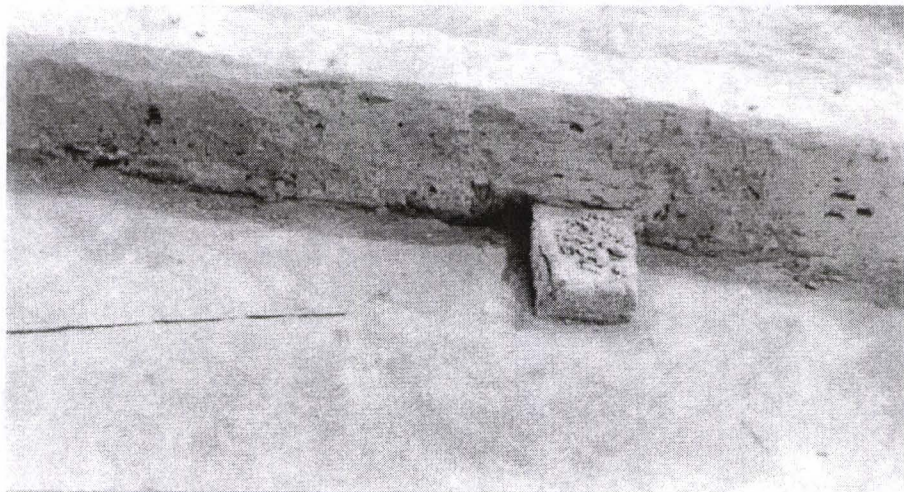
În ceea ce privește cazurile îngropării depozitelor s-au discutat mai ales factorii interni – luptele dintre triburi și transformările sociale – și externi – invaziile, subliniindu-se rolul invaziilor din Est (cimerienii) și din vest (cultura câmpurilor de urne) în procesul depozitărilor de obiecte de bronz.

În afara categoriilor de depozite nu au fost semnalate decât incidental depozite cu caracter votiv. Ținând cont de condițiile în care s-au descoperit depozitele de bronzuri din spațiul carpato-dunărean s-ar considera că cele găsite în condiții speciale să fi fost votive.

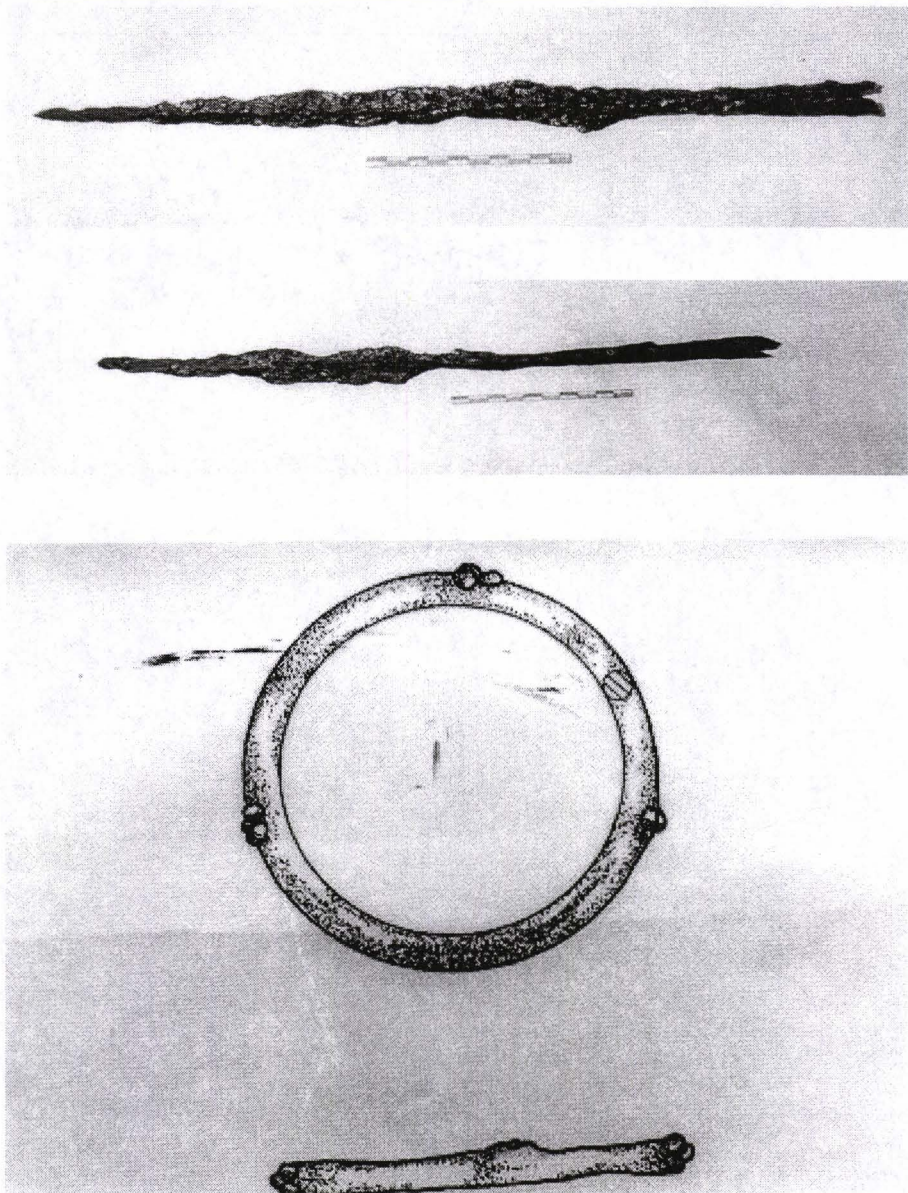
Putem concluziona, pe baza tuturor descoperirilor de depozite de bronz arme sau unelte de metal că în nordul Olteniei, ca de altfel pe întreg teritoriul României, au existat comunități umane care au desfășurat în mod intens această activitate metalurgică, reliefată și pe plan arheologic.

Note:

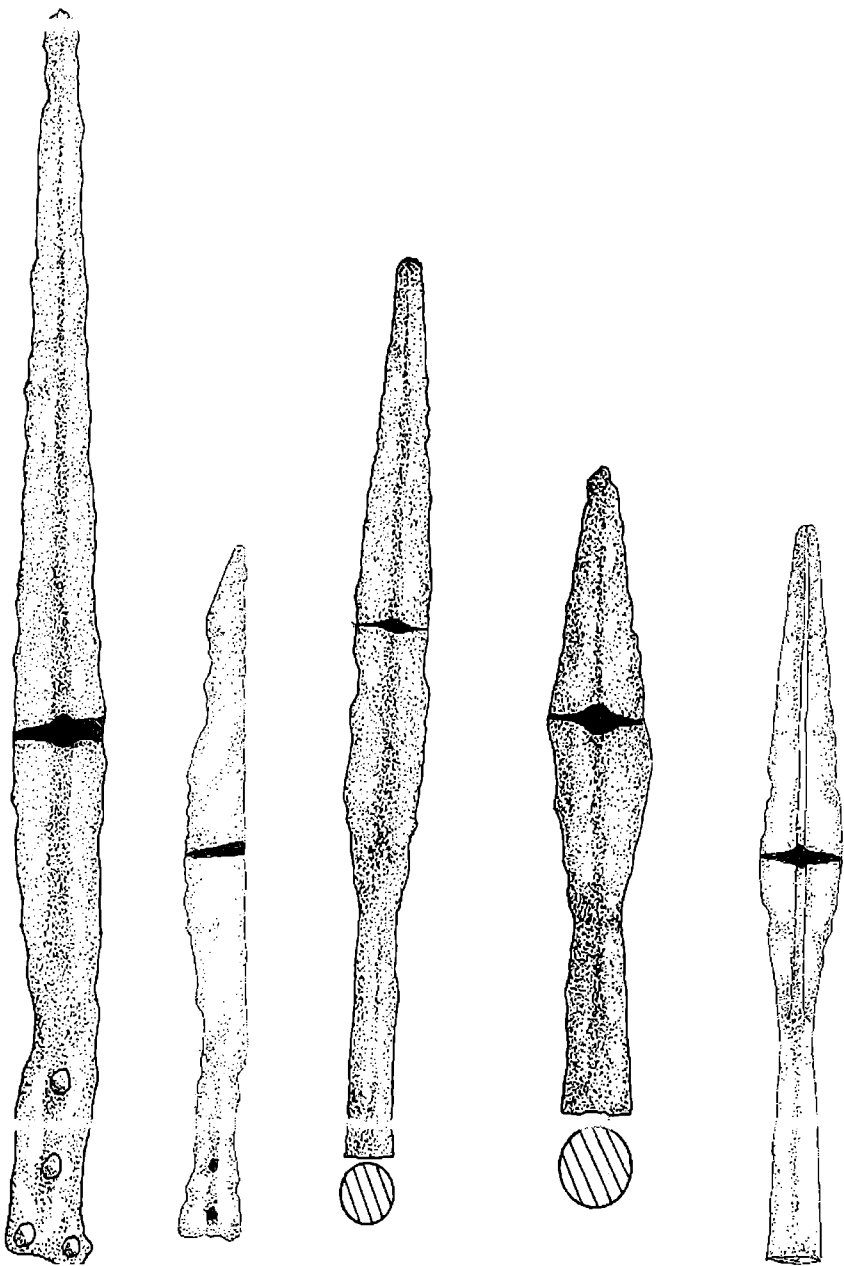
- ¹ M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, București 1997, p. 65.
- ² C. Moisil, *BCMI*, 4, fsac.14, 1911, p. 83-84; I. Andrieșescu, *Dacia* II, 1925, p. 362; I. Nestor, *Der Stand*, p. 140; D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova 1939, p. 138.
- ³ Tiparul se află în colecțiile Muzeului de istorie din Târgu-Jiu
- ⁴ Al. Oancea, P. Gherge, *SCIVA*, 32, 1981, 2, p. 265-268
- ⁵ D. Berciu, *Aehelogia preistorică a Olteniei*, în *Aehivele Olteniei*, Craiova, 1939, p. 138, fig. 172-718
- ⁶ M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, București 1977, p. 79, pl. 96-/7-8
- ⁷ Gh. Melinte, *AM*, 8, 1975, p. 309-313
- ⁸ M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, p. 79, pl. 96/7-8
- ⁹ M. Petrescu-Dîmbovița, Marilena Florescu, *Inventaria Arheologică*, 7, 1971, R 38/8
- ¹⁰ I. T. Dragomir, *Inventaria Arheologică*, p. 82-83, fig. 115/5
- ¹¹ Gh. Calotoiu, I. Mocioi, V. Marinoiu, *Mărturii arheologice din Gorj*, Tg-Jiu, 1987, p. 41
- ¹² I. Nania, S. Holtei, *Buridava*, I, 1972, p. 175
- ¹³ D. Berciu, *op. cit.*, p. 138
- ¹⁴ Al Bărcăcilă, *BCMI*, 1915 (1916), p. 170-175; *idem*, *Dacia I*, 1924, p. 295-296
- ¹⁵ *Idem*, *Dacia I*, 1924, p. 296-297; D. Berciu, *Apulum I*, 1939, 1942, p. 85-86
- ¹⁶ Al. Oancea, *SCIV* 23, 1975, 4, p. 537-552; Al. Oancea și Corneliu Mărgărit Tătulea, *SCIV* 25, 1974, 2, p. 255-263
- ¹⁷ C. Moisil, *BCMI*, 1911, p. 84
- ¹⁸ I. Nestor, *Der Stand*, p. 141
- ¹⁹ D. Berciu, *op. cit.*, p. 176, fig. 221/4-5, fig. 274
- ²⁰ M. Rusu, *Dacia N.S*, 7, 1963, p. 119 și urm.
- ²¹ Al. Oancea, *SCIV*, 23, 1972, 4, p. 540
- ²² D. Berciu, *op. cit.*, p. 176, fig. 221/4-5; Al Oancea, *SCIV*, 23, 1972, 4, p. 540 și nota 2
- ²³ S. Morintz, P. Roman, *SCIV*, 20, 1969, 3, p. 393-423
- ²⁴ Al. Vulpe, *Necropola hallstattană de le Ferigile*, *Monografia arheologică*, București, 1967, p. 62
- ²⁵ *Ibidem*, pl. XVII/12; VIII/13
- ²⁶ Gh. Calotoiu, *Litua III*, 1986, p. 68
- ²⁷ Al. Vulpe, *op. cit.*, pl. XX/5, 13, 16, 17; pl. XX/14
- ²⁸ Informație de la F. Marinescu
- ²⁹ Gh. Calotoiu, *Litua III*, p. 69
- ³⁰ Al. Vulpe, *op. cit.*, pl. XVIII/15-16
- ³¹ Gh. Calotoiu, *Litua III*, p. 69; Gh. Calotoiu, I. Mocioi, V. Marinoiu, *op. cit.*, p. 95
- ³² Al. Vulpe, *op. cit.*, pl. XVIII/12
- ³³ D. Berciu, E. Comșa, *Materiale și cercetări arheologice*, II, 1956, p. 330, fig. 60/1; 61/2
- ³⁴ Gh. Calotoiu, *Revista muzeelor*, 1986, p. 48
- ³⁵ Al. Vulpe, *op. cit.*, pl. XXI/6 ; XXII/10
- ³⁶ Informație de la F. Marinescu
- ³⁷ Gh. Calotoiu, *Litua III*, p. 68. fig. 7

PLANȘA Nr. 1. ASPECT TUMULUL 16 NECROPOLA DE LA TELEȘTI
DRĂGOIEȘTI; (zăbale, psalii și sabie cu nituri)

PLANȘA Nr. 2. VÂRFURI DE LANCE ȘI BRĂȚARĂ CU NODOZITĂȚI
DESCOPERITE ÎN NECROPOLA DE LA TELEȘTI-DRĂGOIEȘTI (sec. V-IV
î.Chr.)

PLAȘA Nr. 3. SABIE, PUMNAL ȘI VÂRFURI DE LANCE DESCOPERITE ÎN
NECROPOLA TUMULARĂ DE LA TELEȘTI-DRĂGOIEȘTI (sec. V-IV î. Chr.)